

Sex – et evolusjonspsykologisk blikk

Leif Edward Ottesen Kennair

Evolusjonspsykologi er ekte psykologi; det handler for det meste om sex! Glem overlevelse.

Overlevelse er bare viktig såfremt det øker sannsynligheten for sex – og derigjennom avkom.

Det vil si at sex som fører til barn som selv får barn, som selv får barn, barnebarn og barnebarns barn.

Dette er selvsagt ikke "meningen" med livet. Mening finner man ikke i replikasjon av gener.

Men reproduksjon er årsaken til at liv finnes.

Det at organismer er formet for å søke reproduksjon gjør at liv fortsetter å finnes – generasjon etter generasjon.

Alle levende organismer har ikke sex. Mennesket har inntil nylig måttet ha sex for å reprodusere.

Det at mennesker er opptatt av sex har ført til at menneskeheten eksisterer.

Dette danner grunnlaget for dette blikket på sex fra evolusjonspsykologiens perspektiv.

Forspill

Noen av de mest seksuelt aktive pattedyrene i verden er våre nærmeste slektninger – sjimpanser og bonoboer (pygmesjimpanser). Spesielt bonoboen er et seksfiksert dyr! De er vellystige opptatt av seksuell stimulering – uavhengig av eget kjønn, den andres kjønn, tid eller sted. Primatene, vår biologiske familie, er fryktelig opptatt av sex. Det er all grunn til å anta at dette temanummeret av Psykologisk Tidsskrift vil være blant de best og mest grundig leste utgavene av tidsskrifter... inntil neste temanummer om sex dukker opp. Og det gjør det vel fra tid til annen. Og det er sunt. En art som ikke er opptatt av sex bør helst være i stand til å reprodusere ved celledeling.

Kan man skjønne sex uten å forstå det fra et evolusjonspsykologisk perspektiv?

Jeg hørte en gang en medisinerstudent fortelle imponert om hvordan en professor hadde poengtert hva øyet er: Øyet er til for å se med! Kanskje

ikke så imponerende – i første omgang. Det forteller lite om hvordan øyet er konstruert, forskjeller på staver og tapper, hvorfor det fra et ingeniørdesignperspektiv er så fryktelig klossete satt sammen, etc. etc. etc. Samtidig retter dette fokus mot det aller viktigste ved alle disse forskjellige egenskaper. Øyet har en funksjon. Øyet er faktisk til for å se med! Dette er utgangspunktet for å forstå øyets optiske egenskaper.

Hva er så funksjonen til sex? Jeg antar at enkelte hedonister kunne tenke seg at sex eksisterer for gledens skyld, og samtidig at de aller fleste straks skjønner at funksjonen til sex er reproduksjon. Det betyr ikke at alle bevisst søker reproduksjon hver gang de har sex og slett ikke hver gang de onanerer. Men all hardware (kroppslige strukturer; vennligst unnskyld alle intenderte ordspill) og software (sinnets mekanismer som omsetter informasjon knyttet til sex) har evolvert for å få til en bestemt oppgave: Reproduksjon.

Innen evolusjonsteori skiller man mellom det proksimate og det ultimate

forklaringsnivået. Det ultimate nivået handler om evolusjonær funksjon – på hvilken måte fører dette til at genene som regulerer et gitt fenomen reproduseres i de neste generasjonene. Proksimate forklaringer handler om beskrivelse av fenomenet slik det fungerer her og nå. Typiske proksimate forklaringer vil fokusere på mannen og kvinnens tenningsmønstre, påpeke hvilke deler av nervesystemet (anatomiske strukturer, nevrofysiologiske prosesser og transmittere) eller det endokrine systemet som er involvert, eller hvilke psykologiske opplevelser, bilder eller forventninger som er typiske ved sex. Dette er selvsagt svært vesentlige deler av en forståelse av sex. Men for å kunne generere hypoteser om mulige ikke-intuitive proksimate funn eller for å sette sammen de mange forskjellige og kanskje sprikende proksimate funnene så trenger man, hevder evolusjonspsykologene, en forståelse av hvorfor mekanismene eller fenomenet evolverte; man trenger en grunnleggende evolusjonær forståelse.

Innen evolusjonspsykologien vil

en derfor ha som utgangspunkt at sex primært handler om reproduksjon (uten at en dermed avviser sekundære funksjoner som bl.a. pardannelse og -varighet). Deretter vil en forvente å finne at selv når individet ikke subjektivt har en opplevelse av det, vil reproduktive forhold spille en rolle for utformingen av de forskjellige proksimate mekanismene. En vil videre anta at det å ha et reproduktivt forhold til sex vil gi mer mening og bedre hypoteser enn alle andre perspektiv for de aller fleste seksuelt relaterte atferder, tanker og emosjoner.

Hvorfor sex?

Tenk på dette – det er slik at vi alle stammer fra dyr som har hatt sex og født barn (eller lagt egg) helt tilbake til for omtrent 1,2 milliarder år siden, da sex selv evolverte som mekanisme for overføring av gener til neste generasjon. Så sex virker... tydeligvis. Men hva er egentlig hensikten med sex? Hva er poenget med reproduksjon på denne måten? Bakterier har jo overlevd, reprodusert og evolvert siden kort tid etter at cellen eller livet selv evolverte. Hvorfor er ikke dette den foretrukne metoden? Spesielt spennende blir det å legge til poenget om egoistiske gener – det vil si gener som bare tenker på egen reproduksjon, ikke gener "for" egoisme. Det øker jo sannsynligheten for at egne gener reprodukeres om en føder kloner av seg selv.

Det sex bidrar til fra et biologisk, evolusjonært perspektiv er å blande gener. Sex er ikke med på å øke variansen i genpoolen – som er drivstoffet i evolusjon, og som kun kan økes gjennom mutasjoner. Men gjennom å blande gener i helt nye genotypiske samlinger så får man, i interaksjon med det miljøet her og nå, større varians i fenotyper. Så sex i seg selv er med på å skape variasjon blant individer, og jo større variasjon, desto mer sannsynlig er det at enkelte individer skal være bedre tilpasset de forskjellige miljømessige eller økologiske utfordringene. Evolusjon av sex øker altså sannsynligheten for at enkelte gener skal reprodukeres.

How to make a baby: Have sex

Det er fascinerende, synes jeg, at det vi går på skolen for å lære er alle de tingene som vi ikke naturlig lærer – fra lesing, geografi, fremmedspråk til likninger med to ukjente. Langt mer vanskelige ting, som å gå, snakke eller omgås andre mennesker ser ut til å komme helt naturlig. Det å ha sex, likeså. President Bush har hatt mer enn en god ide. Som guvernør i Texas besluttet han for eksempel å stanse all undervisning om sex og samliv – fordi det i følge hans tenkning var med på å lære "barn" å ha sex, noe som ville øke sannsynligheten for at de hadde sex og ble gravide. Tenåringsgraviditeter er mer utbredt i USA enn i noe annet vestlig land – og det er et sosialt problem. Man trenger ikke være Michael Moore for å være kritisk til Bush sin løsning. Det er nemlig ikke sex man lærer – det er prevensjon som er vanskelig, som ikke kommer helt naturlig og må læres. Tallene tyder på at mengden sex blant

ungdom i Texas er oppadgående etter Bush sin intervensjon¹.

Interesse for sex kommer nok så naturlig til nylig seksuelt modne individer. Interesse for sex fører til sex. Sex fører altså til barn. Kunnskap om prevensjon kan hindre den linken; manglende kunnskap fører til flere graviditeter. Men la meg være helt klar: Det er ikke bevisste tanker om at sex fører til barn som gjør at verken svin, okser, hester, frosker, bevere, mus, sjimpanser, elefanter eller mennesker har sex.

Fryktelig slagordspreget, men likevel sant: Vår interesse for sex – vår kåtskap og tenning – er naturens måte å få oss til å lage barn.

Kjærlighet og sex

Antropologen Helen Fisher har studert de mer romantiske sidene ved sex – selv om enkelte kanskje opplever at hun lar romantikken slukne i sine materielle studier med fMRI, endokrinologi og

Foto: Wendy Nilsen

Foto: Wendy Nilsen

funksjonelle ideer. Hun kommer tross alt til slutt med forslag om hvordan en kan forsøke å benytte innsikt fra forskningen for å "kunstig" holde liv i flammen.

Fisher finner i sine studier at kjærlighet kan deles inn i tre faser: Lyst, tiltrekning (eller romantisk kjærlighet) og tilknytning (mellom voksne par). Den første, som handler mest om seksuelt drevet valg av partner motivert av sex, gjør at en er på jakt. Den andre fasen mener hun er til for å fokusere hele ens paringsatferd mot en person. Den siste handler om å gjøre paret i stand til å holde sammen lenge nok til at barna som følger av sexen får den nødvendige støtte fra begge foreldre. Det er vesentlig å merke seg at forskjellige hormoner og transmittorer er involvert

Foto: Wendy Nilsen

i alle fasene, og at mannens ejakulasjon inneholder en del av disse, som en antar kan være med på å regulere forholdet og kvinnens emosjonelle tilstand. Det kan i forbifarten nevnes at en studie av Gallup og medarbeidere viser at kvinner som har sex med menn som bruker kondom er mer depressive enn kvinner som har sex med menn som ikke bruker kondom, der en skylder på effekten av kroppsvesker fremfor latex i forklaringen.

Hva er så sammenhengen mellom kjærlighet og sex: Er det sunt å ha sex med en du ikke er glad i? Vel, det er et empirisk spørsmål - ikke et verdispørsmål. Fisher snur det litt på hodet. Hun anbefaler at en ikke har sex (det vil si hun sier "kopulere") med en du ikke ønsker å forelske deg i... da det lett kan bli konsekvensen av å ha sex. Så får hver enkelt ta de sjanser de fristes til; man er nå advart.

Fisher mener at par holder sammen på grunn av de prosessene som starter med lyst og ender i tilknytning i omtrent 4 år. Det er den tiden det tar å oppdra et barn til et visst nivå. Deretter, mener Fisher, er det ikke like stort behov for kvinnen å beholde mannen. Samtidig tilbyr hun gjerne råd for hvordan man kan forsøke å bruke kunnskapen om pardannelse, sex og kjærlighet for å regulere forholdet positivt, i samsvar med hvordan vår kultur lærer oss å håpe og tro at verden skal være.

Bruce Ellis og kollegaer fant at jenter fra familier der far ikke var forpliktende til stede, reagerte på dette med tidligere pubertet, tidligere seksuell debut og tidligere graviditet. Hvordan man skal skjønne Ellis og Fishers funn i sammenheng er ikke helt klart. Det som kan være verdt å merke seg er at mange har helt andre forventninger til evolusjonspsykologien enn at kvinner skal drive med det og at evolusjonspsykologiske menn skal ivre for at fedre skal forplikte seg mer. Men det er jo det artige med fordommer; de er ikke bygget på faktiske forhold.

Hvorfor får man lyst på sex?

Begrepet "instinkt blindhet" ble lansert av William James for å beskrive at det vi ikke legger merke til er det som vi gjør

helt naturlig. Vi bruker lite tid på slike spørsmål. Som Uri Bronfenbrenner påpekte om mye utviklingspsykologi, så er vi litt for opptatt av "strange situations" – fremmede situasjoner som ikke er økologisk valide eller artsmessig relevante. Innen kognitiv psykologi har man vært meget opptatt av å vise oss akkurat hvor dårlige vi er til å gjøre som for eksempel datamaskiner er flinke til å gjøre – eller slik en total rasjonell organisme ville handle. Hva er poenget med dette? Jo, det er ikke sikkert at det vi er bevisst hvorfor eller hvordan vi tenner. Det er videre ikke sikkert at vi tenner i følge de regler vi selv ønsker å følge – enten det er ti bud eller andre regelverk. Til slutt hører det kanskje til sjeldenhetene at vi bestemmer helt kaldt og rasjonelt for når vi skal ha sex. Vi legger ikke merke til at prosessene som styrer oss i stor grad er i konflikt med det fornuften eller moralen ofte foreslår. Heldigvis – det betyr jo at vi alle forelsker oss i enten verdens skjønneste gutt eller vakreste jente!

Buss og Schmitt fant at menn generelt, ideelt, ønsker seg flere sexpartnere i løpet av livet enn det kvinner ønsker. Men ingen av gruppene tenker at én er nok – og ingen av gruppene tok helt av, med henholdsvis 18 versus 5 partnere... noe som er litt søtt, vil nok mange mene; dersom en kan velge fritt, hvorfor ikke ønske seg mer. Det er fascinerende, uten at det trenger å bety noe som helst, at dette i stor grad viser hvor mange sexpartnere heterofile menn og kvinner har i nyere undersøkelser. Videre fant de at menn gjerne vil ha sex mye tidligere i bekjentskapet enn det kvinner generelt ønsker.

Det finnes en dansbar versjon av forskningen til Clarke og Hatfield, som for eksempel spilles på NRK mPetre. Kanskje du har hørt den – en kvinne påpeker at hun har lagt merke til deg på campus, synes du er attraktiv og lurer på om du vil ha sex. Flertallet av mennene (ca. 3 av 4) som fikk det spørsmålet svarte ja takk. Det var alt som skulle til. Vakker kvinne ønsker å ha sex med deg, hva svarer du? Om du er mann, så svarer du mest sannsynlig ja.

Men kvinner ønsker også å ha sex,

selsvagt. Matematikken er enkel. Like mange kvinner som menn har heterofil sex – så om den ene gruppen skryter på seg flere og den andre gruppen skryter på seg færre, så er det eneste problemet å få gjort undersøkelser som gjør at begge parter er rimelig ærlige. Uansett, begge grupper har like mye sex. Kvinner må være mer kresne, men også de må fra naturens side ønske å få barn og ha interesse av både å ha sex, men også å velge en så god sexpartner som mulig, med tanke på hvilke gener eller oppvekstforhold hennes barn får.

Og da kan utroskapstallene være av interesse. Kvinner utøver sin makt, om de får lov. Begge grupper er utro – og ulikt det enkelte kritikere av evolusjonspsykologien tror, er ikke fagfeltet en ensidig form for unnskyldning av menns utroskap. Det er latterlig, man unnskylder ingenting – det er en vitenskapelig dokumentasjon og teoridannelse. Vi vet at med alle heterofilt utro menn så er det kvinner som har sex med dem. Og vi vet at kvinner er utro. Dette er selvsagt ikke med på å gjøre utroskap mer ønskelig. Den naturalistiske feilslutningen består i å anta at alt som er naturlig er godt – men det må da inkludere AIDS, tsunamier og angripende rovdyr. Det å moralisere fra et vitenskapelig ståsted er like meningsløst. Vi vet at mennesker generelt ikke liker utroskap. Samtidig fant Per Schioldborg i en undersøkelse ved universitetet i Oslo at det var 26% som faktisk hadde vært utro. Konsensustallet internasjonalt for hvor mange barn som er barn av en annen enn den mor angir som biologisk far er omtrent 10% – så fremdeles: Det blir faktisk barn av slikt.

Når viser kvinner mest hud når de pynter seg for å gå ut? Ved eggøsning. Hvorfor? Det er evolusjonspsykologiens spørsmål. Når er kvinner, generelt, mest utro? Ved eggøsning. Det øker faktisk sannsynligheten for å bli gravid. Deretter, hvem er hun mest sannsynlig utro med? En mann med høyere status enn den hun er sammen med. Dette betyr at kvinner velger å ha sex, uten å være bevisst det nødvendigvis, for å få barn med en mann med andre og mer ønskede trekk enn partner. Dette er jakt

på gode gener, eller retttere sagt bedre gener, enn hun har tilgang til hjemme.

Men før vi blir for opptatt av kamp mellom kjønnene som grupper – når et par faktisk har frivillig, ønsket, kåtskapsmotivert sex med hverandre, så slutter kampen mellom kjønnene og det blir et samarbeid. I tillegg kan det legges til at akkurat der begynner av og til en kamp innad i manngruppen, der spermier fra flere menn har evolverte tilpasninger for å utkjempes mikroskopiske kamper mot hverandre, og der kvinnens fysiologi ”velger” hvilken hun vil ha (seksuell seleksjon på mikroskopnivået).

Og bare sånn at det er blitt sagt og tatt med: Det er meget sannsynlig at størrelsen teller. Omen sammenligner en sjimpansepenis og en menneskemanns penis vil man se at det er en *grand differens*. Kvinnelige sjimpanser blir kun bydd på en kort blyantstump. Det er meget sannsynlig at våre formødre har avlet frem (i løpet av de 6,5 millioner år som har gått siden menneskeslekten og sjimpanseslekten skilte lag) en mer tilfredsstillende størrelse ved å velge å ha sex med de bedre utrustede. Dette er en spennende form for biologisk feminisme der man endrer mannen for å få det kvinner som gruppe vil ha (nok et eksempel på seksuell seleksjon).

Hvorfor skulle man ikke ha lyst på sex?

Noen har noen ganger ikke lyst på sex. Dette vet de som har lyst på sex med disse personene veldig godt. De som selv ikke har lyst på sex er mindre opptatt av dette og får det kanskje ikke like godt med seg. Svingninger i interesse er typisk. I en undersøkelse, referert i Dagbladet nylig, av nordmenns sexfrekvens fant man at nordmenn har mer sex på landet enn i byene – noe enkelte forklarte med at det er mye mer å gjøre i byer. Sex er altså et underholdningstilbud som konkurrerer med annen hedonistisk atferd. De som opplever at det finnes annet som er mer tilfredsstillende eller motiverende enn sex, kan altså ha grunn til å velge vekk sex.

Samtidig er det slik at enkelte fysiske og psykiske lidelser begrenser interessen

Foto: Wendy Nilsen

for all hedonistisk atferd eller dysregulerer normale fysiologiske prosesser, for eksempel enkelte depresjoner. Innen evolusjonspsykologien har det i det siste blitt lansert teorier (av blant annet Edward Hagen) som hevder at selv alvorlig depresjon kan være adaptivt – blant annet ved å begrense fysiologisk og hedonistisk aktivitet. Dette er selvsagt omstridt, og de fremste evolusjonære depresjonsforskere (som Randolph Nesse eller Paul Gilbert) er nok uenige i disse teoriene – samtidig er det klart at dette er empiriske spørsmål som må avklares.

Generelt vil kvinner svare nei takk til tilbud om sex fra tilfeldige, fremmede menn – selv om de er attraktive. Kvinner har mer å tape på slik atferd, men selvsagt kan det hende at den som tilbyr

Foto: Wendy Nilsen

sex er Mr. Right og at det passer kvinnen svært godt å velge å ha sex med akkurat den mannen. Rus har selvsagt også en effekt her – og den generelle evnen til å fatte gode beslutninger reduseres av rus... også i forhold til valg av sex eller ikke, samt all fornuftig sikringsatferd rundt sexen – fra kondomer og annen prevensjon til valg av genetisk optimal partner etc. Men generelt vil ingen kvinner svare ja til "I've seen you round campus..."-sjekke replikken (jfr. mennenes responser over). Logikken er veldig enkel: Kvinner har langt mer å tape (graviditet, oppfostring) enn menn (2 minutters nytelse) på tilfeldig sex. En studie av hvilke kvaliteter ved menn som øker sannsynligheten for at kvinner vil være interessert i tilfeldig sex er om mannen viser interesse for barn – hvor "tilfeldig" sexen blir da bør absolutt diskuteres.

Over tid hevdes det at også at mannen mister interessen for sex. Eller som en mann meldte, han har ikke mistet interessen, men han trygler mindre. Det skal uansett i livslopsutvikling generelt mer til for å oppnå ereksjon og beholde den. Det som er spennende fra et evolusjonsperspektiv, og det gjelder for begge kjønn (jfr. Fishers teorier), er om det gjelder med samme partner, og om en ikke kunne forvente andre effekter ved stadig nye partnere; såkalt seriemonogami.

En tilgjengelig og villig sexpartner som ikke har de trekkene som regnes som seksuelt attraktive, eller som viser tegn til sykdom, vil ikke vanligvis føre til tenning. Videre vil man ikke generelt tiltrekkes seksuelt av en person av motsatt kjønn som en vokste opp sammen med. Sex, som evolusjonær funksjonell atferd, forventes å sannsynliggjøres av enkelte, spesifikke og artstypiske faktorer og usannsynliggjøres av andre faktorer. Innen evolusjonspsykologien antar man at evolusjonsteoretiske betraktninger og en funksjonell analyse kan generere hypoteser for hvilke faktorer som er vesentlige.

Klimaks

Det har ikke vært meningen å by på provoserende eller overraskende

nyheter om sex i denne korte teksten, bare å påpeke det forholdsvis opplagte, men også vise hvordan det faktisk kan systematiseres fra et evolusjonspsykologisk perspektiv.

Dette temanummeret handler om sex og seksualitet fra mange perspektiver. Felles for alle bidragene er de evolverte, mentale og kroppslige mekanismene som genererer lyst og motivasjon, opphisselse og tenning, og en generell interesse for sex. Man kan tenke seg at enkelte av de omtalte fenomenene er så langt fra preget av subjektiv lyst på barn eller reproduksjon – samtidig er alt fra partnervalg til eksistensen av erogene soner og tenningsmønsteret også i disse tilfellene i stor grad predikerte av et funksjonelt perspektiv på sex som reprodutiv atferd... Det er ikke tilfeldig hvilke kroppsdeler som er involvert, hva homofile eller lesbiske ser etter hos sine partnere, eller at man får nytelse av den seksuelle atferden. Det er ikke tilfeldig at flere menn er på jakt etter å kjøpe sex, eller at de kvinner som kjøper sex tilhører et annet alderssegment.

Mange andre perspektiver har blitt brukt for å forstå menneskelig seksualitet. Jeg tror at alle disse har bidratt – noen mer enn andre, selvsagt – med å gjøre oss klar over forskjellige proksimate forhold ved menneskers sex. Fra et evolusjonspsykologisk perspektiv¹ virker det samtidig oppsiktsvekkende at ikke flere har vært interessert i akkurat dette temaet med utgangspunkt i evolusjonsteori. Denne korte innføringen i evolusjonær tenkning omkring sex har kun som hensikt å melde fra om at en kan ha noe å tjene vitenskapelig på å ta et evolusjonært perspektiv på temaet... Evolusjon er jo en fundamentalt sexy teori!

Kilder og anbefalt litteratur for videre fordypning

Jeg vil i første omgang kun presentere en kort liste med fagbøker, lærebøker og gode populariseringer av temaet, for de som ønsker å ta neste skritt i fordypning i dette temaet. Her vil en finne de relevante referansene til den akademiske litteraturen publisert i fagtidsskrift, dersom en ønsker en mer

vitenskapelig fordypning. Jeg vil be alle som virkelig ønsker å få en forståelse for evolusjonspsykologiens forskning og teori på menneskets seksualitet å gå til denne litteraturen for de konkluderer – dette korte essayet er selvsagt bare en forenklet smakebit.

Referanser

- Buss, D. M. (2001). *The dangerous passion: Why jealousy is as necessary as love or sex*. London: Bloomsbury.
- Buss, D. M. (2003). *The evolution of desire: Strategies of human mating*. (2. Utg.). New York: Basic Books.
- Buss, D. M. (2004). *Evolutionary Psychology: The new science of the mind*. (2. Utg.) Boston: Allyn & Bacon.
- Fisher, H. (1992). *Anatomy of Love: The Natural History of Monogamy, Adultery and Divorce*. New York: W.W. Norton.
- Fisher, H. (2004). *Why we love: The nature and chemistry of romantic love*. New York: Henry Holt.
- Kennair, L. E. O. (2004). *Evolusjonspsykologi: En innføring i menneskets natur*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Low, B. S. (2000). *Why sex matters: A Darwinian look at human behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Miller, G. (2001). *The mating mind: How sexual choice shaped the evolution of human nature*. London: Vintage.
- Mysterud, I. (2003). *Mennesket og moderne evolusjonsteori*. Oslo: Gyldendahl Akademisk.

Fotnoter

- ¹ Se feks.: <http://www.dagbladet.no/dinside/2005/02/01/422101.html>
- ² Det er kanskje riktig å vurdere dette som en helt annen prosess enn mor-barn tilknytning, på tross av de teoretiske påstandene som fremdeles regjerer innen tilknytningsteori.
- ³ Innen psykologien er det kun angstforskningen som på en måte har hatt et generelt funksjonelt evolusjonsperspektiv på seg – og da mener jeg at det egentlig er frykt man omtaler ikke angst.

Leif Edward Ottesen Kennair er spesialist i klinisk voksenpsykologi og arbeider for tiden som forsker ved Avdeling for forskning og utvikling, Psykisk helsevern, St. Olavs Hospital. Han underviser i atferds-genetikk på profesjonsstudiet og evolusjonspsykologi på profesjons- og innføringsstudiene ved NTNU.